

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 6 • Aralık 2022 • 101-130
Issue: 6 • December 2022 • 101-130

Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Temelleri

Fundamentals of Crisis Therapy
in Spiritual Counseling and Care

Zeynep Karlık

Doktora Öğrencisi
Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: zeynepsariyer@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-2940-6579
Bursa / Türkiye

PhD Student
Bursa Uludağ University
Institute of Social Sciences
E-mail: zeynepsariyer@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-2940-6579
Bursa / Turkey

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1176242>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type   Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received   30 Eylül 2022 • 30 September 2022
Kabul Tarihi • Accepted   06 Aralık 2022 • 06 December 2022

Ö z e t

Bu makalenin amacı, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz ile mücadele sürecinde uygulanabilecek Tanrı imgesini danışmanlığa dâhil eden yöntemleri incelemektir. Bu bağlam doğrultusunda kriz danışmanlığında psikolojik danışmanlıktan farklı olarak müdahalede zamanın kısıtlı olması nedeniyle etik durum, kişilikle olan ilişki, manevi danışmanın rolü ve danışmanlık sürecinin sonunda danışanı bekleyen durumlar ele alınmaktadır. Tanrı imgesi; kültür, aile ve toplum tarafından etkiye uğradığı gibi kişinin dini inanç ve yaşam deneyimlerinden de etkilenmektedir. Tanrı imgesinin gelişimi hakkında Harms, Goldman, Elkind ve Fowler gibi bilim insanlarının teorilerinin olduğu bilinmektedir. Tanrı imgelerinin özellikle kriz durumlarında hayata yeniden tutunmak için potansiyel güç işlevi gören sığınma ve bir dinlenme yeri olduğu düşünüldüğü zaman, bu imgelerin kriz danışmanlığına dâhil edilmesi önemli görülmektedir. Buna karşılık bu imge doğru oluşturulmadığı zaman bireye dayanak olmak yerine kişinin durumunu daha da zor bir hale getirmektedir. Bu bağlam doğrultusunda yapılan çalışmalarda psikodinamik teknik, ilişkisel maneviyat tekniği ve aşkınlık tekniği kullanılmaktadır. Manevi yönelimli psikodinamik teknik, danışanın Tanrı imajının ‘an’a getirilmesini ve bu imajın çözümlenmesini amaçlamaktadır. İlişkisel maneviyat tekniğinde de Tanrı imgesi ile kurulan ilişki danışmanlıkta konumlandırılmaktadır. Her iki teknikte de danışanların mevcut imgesi ile ihtiyacı olan Tanrı imgesi dengelenmeye çalışılmaktadır. Aşkınlık tekniğinde ise danışanın tüm bu imgelerin ötesine taşınması hedeflenmektedir. Aşkın Tanrı imgesinin, danışanın sınırlarında çözemediği problemleri aşmasını ve onun gelişiminin gerçekleşmesini sağlayacak bir katalizör etkisi gösterdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla makalenin amacı manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığı paralelinde Tanrı imgelerinin kullanıldığı danışmanlık modellerini incelemektir. Tanrı imgelerinin keşfi ve onların dönüştürülmesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında en güncel metotlardan birisi olarak kabul görmektedir. Çünkü bu yöntem aile kökenli sorunlara, kişiler arası çözülmemiş narsistik eksikliklere veya biyokimyasal sorunlara odaklanmak yerine Tanrı’nın tanımlanmamış görüntülerinin varlığını dinlemek için bir fırsat sunmaktadır. Zira bu süreçte kişinin derin yatırımlar yaptığı “Tanrı/Tanrıları” kişiyi hayal kırıklığına uğratmış olabilmektedir. Ancak bu durum, yeni ve daha değerli imgelerin ortaya çıkması için bir fırsat olarak düşünülmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Kriz danışmanlığı
Bilişsel davranışçı terapi • Tanrı imgeleri • Danışmanlık modelleri

A b s t r a c t

The purpose of this article is to examine the methods that include the image of God in counseling and that can be applied in spiritual counseling and guidance in combating crises. In this context, the ethical situation, the relationship with the personality, the role of the spiritual counselor and the situations that await the client at the end of the counseling process are evaluated due to the time constraints in the intervention of crisis counselling, unlike psychological counseling. The image of God is influenced by culture, family and society as well as by one's religious beliefs and life experiences. It is known that scientists such as Harms, Goldman, Elkind and Fowler have theories about the development of the God image. Considering that images of God are a shelter and a resting place that functions as a potential power to hold on to life again in crisis situations, it is considered important to include them in crisis counseling. On the other hand, when this image is not formed correctly, it complicates the situation of the person rather than being a support for the individual. In this context, the psychodynamic technique, relational spirituality technique and transcendence technique are used. The spiritually oriented psychodynamic technique aims to bring the client's image of God into the 'moment' and resolve it. In the relational spirituality technique, the relationship established with the image of God is positioned in counseling. In both techniques, the client's current image and the God image they need are tried to be balanced. In the technique of transcendence, it is aimed to move the client beyond all these images. It is thought that the image of the transcendent God acts as a catalyst that will enable the client to overcome the problems that he/she cannot solve inside his/her borders and to realize his/her development. Therefore, the aim of the article is to examine the counseling models in which God images are used in parallel with crisis counseling in spiritual counseling and guidance. The discovery and transformation of images of God is accepted as one of the most up-to-date methods in crisis counseling in spiritual counseling and guidance. Because this method provides an opportunity to listen to the existence of undefined images of God instead of focusing on family origin problems, unresolved interpersonal narcissistic deficiencies or biochemical problems. Because in this process, the person's God(s), in which the person has made deep investments, may have disappointed the person. However, this situation is considered as an opportunity for the emergence of new and more valuable images.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Crisis counseling
Cognitive behavioral therapy • God image • Consulting model

Giriş

Manevi danışmanlığın krizlerle mücadelede etkin kullanılan metotlarından olan bilişsel terapiler, danışanın düşüncelerini değiştirerek duygularının değişmesini sonuç olarak da davranışlarının değişmesini amaçlamaktadır. Bu metotla çözülmesi gereken problemlerde düşüncenin gücü kullanılmaktadır. İnsan düşüncesi için en önemli düşünce nesnesi ise Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti konusu olarak görülmektedir. Düşüncenin sınırlılığı ve metafizik alanın sonsuzluğu nedeniyle Tanrı kavramı hakkında Platon, iyilik idesi tanımından Aristoteles, ruhlar ve yıldızların hareketlerine dayandırmaktan öteye gidememiştir. İnsanlığı en yüksek hakikate uzaktan bakmaktan bir adım öteye götüren ise vahiy olmuştur. 18. yüzyılda Kant, bilginin konusunun olamayacağını ancak bilgiyi birliğe kavuşturan bir ilke olabileceğini savunurken Comte, Tanrı'nın kavranamayacağını savunmakta ve bunun sebebinin ise tecrübe edilebilen bilgi alanının dışında olması olarak göstermektedir (Gilson, 1999: 80-100).

Akil yürütülerek zihinsel süreçlerle ulaşılan Tanrı kavramına *Rizçuto*'nun yeni bir bakış kazandırarak içsel tecrübeyle iletişime geçilen Tanrı imgesi (Tanrı tasavvuru) kavramını eklediği bilinmektedir. Danışanın Tanrı imgesi anlayışı önemli derecede ebeveynler/bakıcılar, kültür ve din gibi faktörlerden etkilenmekte (Baring, 2012: 277-289), Tanrı kavramı genellikle öğrenme ve teolojik öğretilere dayanmaktadır (Davis & Moriarty & Mauch, 2013: 51-60). Bilişsel kuramlar açısından danışanların Tanrı imgesi gelişimi aşamaları, din psikologlarının dikkatini çekmiş ve *Rizçuto, Winnicott, Harms, Goldman, Elkind ve Fowler* gibi bilim insanları bu alanda teoriler geliştirmişlerdir.

Tanrı imgelerinin keşfi ve dönüştürülmesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte en güncel metotlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemle yaşamsal kriz durumlarıyla mücadelede geniş bir yelpaze içerisinde farkındalık sağlanmaktadır. Zor zamanlarda ve keder anlarında hayata yeniden tutunma ihtiyacı duyan danışan için bu imgeler bir sığınma ve dinlenme yeridir (Winnicott, 1971: 145-149). Bu açıdan manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapilerinde Tanrı imgelerinin kullanılmasının, kişiye maneviyatın kaynağından güç alma imkânı vereceği düşünülmektedir. Manevi danışmanın, danışanı bulunduğu durumda ona bir sığınak olacak Tanrı imgesiyle buluşturması önemli bir aşamadır. Bunun için mevcut Tanrı imgesini sorgulaması, yeterliliğini değerlendirmesi ve ihtiyacı olan Tanrı imgesini oluşturmasına yardımcı olması önemli görülmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında kriz terapileri üzerine son yıllarda yapılan çalışmaların sayısındaki artışla birlikte, kriz danışmanlığının yöntem ve metotları hakkında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlikte Tanrı imgesinin kriz danışmanlığında kullanıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Hâlbuki yaşamsal kriz zamanları, var olan Tanrı imgesi ile karşılaşıldığı ve Tanrı imgesinin en çok sorgulandığı zamanlar olmaktadır. Tanrı hakkındaki bilgiler teoloji alanından gelmekle birlikte insanın Tanrı ile ilişkisi, Tanrı imgesi ve bu imgenin davranışlarını şekillendirmesi din psikolojinin önemli konularındandır. Bu çerçevede bu makalenin konusu manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında uygulanabilecek yöntemlerin Tanrı imgesi ekseninde incelenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırılan konuda kullanılabilir yöntemler açısından fikir edinmek için literatür taraması önerilmektedir (Gall & Borg & Gall: 1996). Literatür taraması yoluyla gerçekleştirilen derleme niteliğindeki bu çalışmanın amacı, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz danışmanlığında danışanın Tanrı imgesini konuşabilecek yöntem ve teknikleri sunmaktır.

a. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Etiği

Kriz danışmanlığı, danışanın içinde bulunduğu durum ile başa çıkma becerilerini geliştirerek kısa süre içerisinde sorunu çözmesini hedeflemektedir (Yıldırım, 2016: 481). Tek bir meseleyi ele alması ve amacının kişiyi yaşamsal kriz olayından önceki durumuna döndürmek olması nedeniyle psikolojik danışmanlıktan farklılık arz etmektedir (Myer, 2001: 54). En temel farkı zamanın kısıtlı olmasıdır. Bu uygulamanın 6 haftada tamamlanması için danışanın sağlıklı bir şekilde bağlanmasına destek olunması ve danışmanın yönlendirici konumda olması gerekmektedir. Danışma esnasında diğer konular gündeme getirildiği zaman danışan psikolojik danışmanlık alanına yönlendirilmelidir (Baker & Doğan, 2016: 15). Sonrasında danışanın durumunun iki yıllık bir planla takip edilmesi, danışmanlığın daha faydalı olmasına yönelik bir uygulama olarak kabul edilmektedir (Anderson, 2000: 137-142).

Amerikan Psikolojik Danışma Derneğine göre bireysel kriz danışmanlığının “güvenlik”, “istikrar” ve “bağlantı kurmak” olmak üzere üç amacı bulunmaktadır. James ve Gilliland sağlıklı bir insanın hayat yolunda karşılaşabileceği tepeler, dönemeçler, buz ve sis gibi engellerle baş edebildiğini ancak denge (*equilibrium*) ve hareket (*mobility*) durumlarında sıkıntı yaşayan kriz anındaki kişilerin kontrolü elden geçirerek frene basmayı başaramayacaklarını ifade etmektedir. Ayrıca bazı araştırmalarda

kriz danışmanlığında danışmanın direksiyonu ele alarak danışanın hayatının kontrolünü sağlaması gerektiği de vurgulanmaktadır (James & Gilliland, 2012: 19).

Kriz durumlarında meslek etiğinin kavramsal temellerine bakıldığında, temel etik ilkeler olan önce danışanın yararını öngören *yararlılık*, *zarar vermeme*, *özzerklik ile* danışanın özgürlük hakkı, *adalet* ile tüm danışanların eşit olduğu (Beauchamp & Childress, 2012: 27) ve vefat etmiş olsa dahi yasal durumlar dışında bilgilerin muhafaza edilmesi *sadakat* (Kitchener, 1984: 43-55) ilkeleri kriz danışmanlığında göz önünde bulundurulmalıdır. Danışmanların çok sabırlı olmaları, birçok rutin konuda yardıma hazır olmaları ve kişisel tavsiyeler istenildiğinde dikkatli olmaları gerekmektedir (Anderson, 2000: 137-142). *Manevi, Etik ve Dini Değerler Derneği* (ASERVIC) danışmanın duyarlı dil ve tekniklerle tanı ve tedavide danışanın inanç sistemlerine duyarlı ve saygılı müdahaleler uygulaması gerektiğini vurgulamaktadır (<http://www.aservic.org/resources/spiritualcompetencies>(25.04.2020)). *ACA Etik Kuralları* da benzer şekilde (A.2.c. ve B.1.a. Standartları) danışanın kimliğine saygı duymak ve kişisel değerlerin dayatılmasının önüne geçmek için çağrıda bulunmaktadır.

Danışanlarının, krizlerini yönetmelerine yardımcı olan danışmanların kriz durumlarında stres altında çalışmalarını nedeniyle kendilerine gerekli ihtimamı göstermeleri gerekmektedir. Travmaya maruz kalmış kişilerle çalışanlarda görülebilen bir olayı öğrenmek, görmek ve haber almak suretiyle kişinin travmaya uğramış olabileceği DSM-IV'de (APA, 1994) ilk defa kabul edilmiştir. Dolaylı travma olarak tanımlanan bu durumun önlenmesi için Trippany, Kress ve Wilcoxon danışan sayısının sınırlı tutulması, danışanların süpervizyon desteği alması, kurumsal tedbirlerin alınması ve maneviyata önem verilmesi gibi yöntemleri önermektedir (Trippany & Kress & Wilcoxon, 2004: 31-37).

Terapide danışanın inancıyla ilgili özel sorunların keşfedilmesi ve tanımlanması önemlidir. Danışanın yaşadığı kültüre bağlı olan geçmişten getirdiği inanç gelişim basamaklarını ortaya çıkarmak için nesne ilişkilerinin intrapsişik koşulları ve kültürel olarak dini inancı ne kadar etkilediği, kişiler arası ilişkiler ve Tanrı ile ilişkisi hakkında örtük inançların ortaya çıkarılması, çatışma ve savunmaların psikodinamik açıdan anlamlandırılması ve dinamik yorumlama gibi konular araştırılmalıdır. Danışandaki değişim ve dönüşümün bu alanların keşfiyle başlayacağı bilinciyle davranılması gerekmektedir (Rizzuto, 2001: 201-214). Danışanların, danışmaya dini ve manevi faktörlerin eklenmesini istedikleri durumlarda Tanrı imgelerini tanımlamalarına yardımcı olunabilmekte, bunun için Tanrı'ya bağlanma envanteri (Beck & McDonald, 2004: 92-103)

bağlanma kuramı ve Yahudi-Hristiyan perspektifinin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin, “Tanrı ile iletişimimde duygusal olmaktan rahatsız oluyorum” veya “Tanrı’nın benden hoşnut olup olmadığı konusunda endişeleniyorum” gibi konular erken bağlanma deneyimlerini ortaya çıkarabilmektedir. Mevcut Tanrı imgesinin; anksiyete, depresyon veya mükemmeliyetçilik gibi ruh sağlığıyla ilgili kaygıları etkilediği görülmektedir (Güler, 2007: 123-133).

Danışmanlıkta Tanrı imgelerini değerlendirmek için uygulanabilecek bir başka araç, Hristiyan danışanlar için oluşturulmuş Tanrı görüntü ölçekleridir. Bu ölçekte Lawrence, Tanrı kavramını bilişsel boyuttan ziyade ilişkiel kavramsallaştırmayı, operasyonelleştirmeyi ve ölçmeyi hedeflemiştir. Alt ölçeklerinde Tanrı imgesi ile benlik imajı arasındaki ilişkiyi ve bağlanma etkilerini değerlendirmektedir. “Tanrı benim için burada mı?”, “Tanrı büyümemi istiyor mu?”, “Tanrı’nın sevebileceği kadar iyi miyim?”, “Tanrı beni sevmek isteyen biri mi?”, “Tanrı beni ne kadar kontrol edebilir?” gibi maddeler örnek olarak verilebilmektedir. Alt ölçek arasındaki ilişkiler, yüksek olması nedeniyle sınırlılık arz etmektedir. Bu nedenle danışmanlıkta, başlangıçta münferit öge olan hayırsever Tanrı ya da kontrol edici Tanrı gibi imgelerin seçilmesi önerilmektedir (Lawrence, 1997: 214-226).

Danışmanlıkta Tanrı ile ilişkilerini Tanrı imgesi ekseninde değerlendiren bir diğer araç Ruhsal Değerlendirme Envanteridir (SAI). Nesne ilişkileri perspektifinden, kişinin Tanrı bilincini ve Tanrı ile ilişki kalitesini ölçmektedir. Bu iki ana boyuta (farkındalık ve kalite) ek olarak danışanların Tanrı ile ilişkileri bağlamında “farkındalık, gerçekçi kabul, hayal kırıklığı, görkem ve istikrarsızlık” Tanrı imgesini dolaylı olarak değerlendiren beş alt ölçek bulunmaktadır (Hall & Edwards, 2002: 341-342). Ölçek, “Tanrı’nın ihtiyaç zamanlarında varlığının farkındayım” veya “Günah işlediğimde, Tanrı’nın bana ne yapacağından korkuyorum” gibi danışanların manevi gelişimini inceleyen kırk yedi soru içermektedir. Bu soruların yanıtlarına göre süreç yönetilmektedir. Örneğin cezalandırılacağı düşünün danışan için sevgi dolu ve bağışlayan Tanrı imgesi üzerinde çalışılması Tanrı imgesinin doğru şekilde inşa olması ve problemin çözümlenmesine destek olunmasını ifade etmektedir.

Bu değerlendirmeler, danışanlara ilk kez kendi Tanrı imajlarını değerlendirme fırsatı sunmuştur. Bu nedenle danışanın, değerlendirmenin amacını anlamasına ve kendi sonuçlarını yorumlamasına izin verilmelidir. Burada kullanılan ölçeklerin Judeo-Hristiyan inanç sistemleri bağlamında geliştirilmiş olması nedeniyle, diğer dini inançtaki danışanlar için

linik görüşme bağlamında konuşmanın nasıl başlatılacağına ve değerlendirileceğine dair örnekler olduğu görülmektedir (Hall & Edwards, 2002: 354-355). Ayrıca danışanın Tanrı ile ilgili kavramsallaştırmalarının, danışmanın soru ve yansıtmalarıyla tam olarak anlaşılması sağlanmalıdır. Danışanlara anlamsız gelebilecek imgelerin, adlandırmaların veya farklı kavramsallaştırmaların dayatılmaması gerekmektedir.

b. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikteki Kriz Terapisinde Kişiliğin Rolü

Kişilik, benliğin Tanrı ve insan ilişkilerinde yansınmasıyla ve bu yansınanın tekrar algılanmasıyla oluşan bilinç bütünlüğüdür. Kriz danışmanlığının amacı, kişilik değişimine neden olmak değil kriz öncesindeki işlevselliğin yeniden kazanılmasına yardımcı olabilmektir (Wiger & Harowski, 2003: 54-58). Ancak yaşanan krizden kişinin mevcut Tanrı imgelerinin ortaya çıkıp geliştiği mekân olan kişilik de etkilenmiş olmaktadır (Kısa, 2013: 5).

Kişiliğin kriz durumlarında nasıl etkilendiği ve tam olarak nasıl tepki vereceği net olarak kestirilememekle birlikte Rizzuto'ya (2005) göre etkili benlik dönüşümü beş psikik süreçten oluşmaktadır. Bunlar; kendiliğin nesne ilişkileri ile (Tanrı imgesi ve aşkın gerçeklik) etkileşimlerinin duygusal olarak yeniden değerlendirilmesi ve değiştirilmesi; kendi, diğerleri ve aşkın gerçeklikle ilgili bilinçli veya bilinçdışı inançların yeniden değerlendirilmesi ve dönüştürülmesi; kendi nesnellliğini tanıma ve dönüştürme; kendini dönüştürme amacıyla bağlanmış iki topluluk oluşturma (aşkın gerçeklikle bağlantıyı sağlar) ve bilinçli veya bilinç dışı anlatıları danışanın dünyasına anlam kazandıran dış ve iç nesnelere varlığına inancını sürdüren kişisel bir anlatı hâline getirmektir. Manevi gelişimle danışanın yaşamındaki inanç, algı ve ilişki türlerini içeren benlik dönüşümü meydana gelmektedir. Rizzuto'ya (2005: 31-50) göre bu aşamalar manevi dönüşümü sağlamaktan ziyade danışanın yaşamına ve inançlarına daha dürüst olmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Değişen durumlar her danışanda öznel, bilişsel, duygusal, duygusal ve davranışsal tutumlar yaşatabilmektedir. Bu tepkilerde cinsiyet faktörü etkin rol oynamaktadır. Örneğin kadınlarda daha yüksek olan ölüm korkusu ve duygusal yapı, nesnelere bağlanma derecesinin daha kuvvetli olmasına neden olmaktadır. Yine yapılan araştırmalar, dış güdümlü dindarların iç güdümlü dindarlara oranla daha fazla ölümden korktuklarını göstermektedir (Hökelekli, 2008: 132). Bu nedenle danışanlara, dini ve manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kültürel değere ek olarak danışan kişiliğinin yönlerini de sürece dâhil etme stratejileri belirlenmesi gerekmektedir (Matise & Ratcliff & Mosci, 2018: 27-50).

c. Kriz Terapisinde Manevi Danışmanın Rolü

Manevi yönelimli bir danışmanlıkta danışmanın vaka görmüş olması, yüksek empati becerisi, psikolojik açıdan bilinçli, açık görüşlü, yüksek farkındalıklı, karmaşık olayları çözümlenebilir potansiyeline sahip, sabırlı, saygılı ve dürüst olması zorunluluğu bulunmaktadır (Shafranske, 2005: 105-130). Danışmanlığın başarılı olması için danışman ile danışanın aynı inanca sahip olmaları beklenmemektedir. Ancak yapılan bir çalışma, dine indirgemeci bakan bir danışmanın dindar bir danışanın getirdiği dini içerikteki manevi boyutu ayıramadığını ortaya koymaktadır (Bartoli, 2003: 347-366).

Psikodinamik yaklaşımdaki Tanrı tarafından yargılanma korkusunun irrasyonel davranışları etkilediği ve nörotik anksiyete ile suçluluk duygusuna yol açabileceği düşüncesi, manevi danışmanlık ve rehberlikte farklı değerlendirilmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberliğe göre inanma davranışı suçluluk duygusunun değil affetme ve koşulsuz kabulün kaynağıdır. Ancak danışman, danışanın inançları doğrultusunda yaşadığının bilinciyle davranmalı, aksi takdirde bu düşüncelerin çatışma ve gerilime neden olabileceğini hesaba katması gerekmektedir (Özgen, 2017: 21).

Danışmanın, danışanın kendisi ya da diğerleri ile ilgili içgörü sağlatan aşkın gerçeklikle ilişki deneyimlerini anlama üzerine odaklanması gerekmektedir. Danışanın Tanrı şeması; bilinçli tasvirlerinden, çağrışımlarından veya davranışlarından çıkarılabilmektedir. Örneğin kindar bir Tanrı imgesi olan biri, kendisini ya da başkalarını acımasızca kınayabilirken, şefkatli bir Tanrı algısı olan biri, güvenli bir şekilde yeni ilişkilere girebilmektedir. Danışmanın nötr olmasını Freud, mükemmel bir ayna ya da duygusuz bir cerrah metaforlarıyla tarif etmektedir. Bu şekilde engellenmelerle karşılaşmayan danışan, söylediklerine odaklanabilme imkânı bulabilmektedir. Ayrıca danışanın teolojik söylem ve inançlarının sorgulanmaması, dindarlığını etkilemekten uzak durulması gerekmektedir (Shafranske, 2009:147-57).

Noronha (2016: 64-79), Tanrı imgesi üzerinde çalışmak isteyen danışmanların özel bir bakış açısına sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özel bakış açısı, ebeveyn tutumu ile Tanrı imgesi arasındaki ilişki, etkilenilmiş olan kişiler, ilk rol model olan kitapların keşfedilmesine imkân tanımaktadır. İçsel yaşamını, keşfedeceği okumalarla değişen Tanrı imgesinin çocuklukta algısı ile karşılaştırması ve Tanrı ile ilişkisini daha iyi anlaması sağlanabilmektedir. Bu okumalarla benlik, dünya ve diğerleri hakkında daha derin bir bakış geliştirmesine katkıda bulun-

bilmektedir. Gerçekleşen değişimin kalıcı olması için terapistin duyguları, metaforları kullanma gücü ve danışan-danışman ilişkisi ile danışanın Tanrı deneyimini açmasına yardımcı olunabilmektedir (Noffke & Hall, 2007: 57-78).

Terapötik değişimlerde, danışan ve danışman arasındaki ilişki bir-biriyle etkileşimli üç adımla kurulmaktadır. Bu aşamalardan ilki, danışanla güçlü bir bağ kurup güvenli bir zemin sağlayarak danışmana güveni sağlamaktır. Bu yolla ebeveyn algısı ve Tanrı algısı gibi içsel materyallere ulaşılmalıdır. İkinci aşama, danışanın ve danışmanın karşılıklı aktarımı üzerine çalışılmasıdır. Danışanın aktarımı beklenen ve çözülmesi gereken bir durum iken danışmanın aktarımı, çözülmemiş problemlerinin olduğunu göstermektedir. Bu durumda danışmanın süpervizyon desteği alması önerilmektedir. Üçüncü aşama ise danışana, uyumsuz davranışlarını tanımlama ve değiştirme farkındalığı kazandırmaktır (Moriarty & Hoffman & Grimes, 2006: 43-56).

d. Tanrı İmgesinin Gelişimi

Filozofların akıl yürütme eylemleriyle zihinsel süreçlerle ulaştıkları bir üst yapıyı ‘Tanrı kavramı’ olarak tanımlayan Din psikoloğu *Rizzuto*, inanan kişinin içsel tecrübe ile iletişime geçtiği, hissettiği Tanrı’yı ise ‘Tanrı imgesi’ (Tanrı tasavvuru) olarak isimlendirmektedir (1979: 47-48). Ona göre zihinsel yapı, kişiyi duygusal olarak harekete geçirmek için yeterli sıcaklıkta değildir. Bu nedenle akıl yürütmeyle Tanrı’nın varlığı sonucuna ulaşan ancak Tanrı’ya inanma eğilimi göstermeyen (Kısa, 2013: 172) veya Tanrı ile ilişki kuramayan (Karlık, 2021: 43) pek çok kişi bulunmaktadır.

Psikanalitik kurama göre ‘Tanrı’ ve ‘Tabiat Ana’ imajlarına, çocuklukta deneyimlenen anne ve baba imgelerinin yeniden canlandırılıp yüceltilmesiyle ulaşılabileceği düşünülmektedir. Çünkü Freud’a göre anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki nesnelere anlamlandırılmasıyla Tanrı inancı gelişmektedir. Fallik dönemde baba imgesiyle yaşadığı arzu ve korku duygusu, yetişkinlikte kendisini yok olmaktan koruyacak ve ihtiyaçlarını karşılayacak Tanrı’ya aktarılmaktadır. Freud bu görüşüne ek olarak insanoglunun ölüm ve ihtiyaç halleriyle baş edebilmek için kendisine her şeye gücü yeten ilah “illüzyonları” oluşturduğu, yeri geldiğinde bu illüzyonun korkulan bir varlık olduğunu düşünmektedir (2012: 15). Bir diğer psikanalitik görüş temsilcisi Erikson’a göre sanatta, müzikte veya dinde tecrübe edilmiş kutsanan varlığın izlenimi “Başka” sının huzurunda “Ben” in ortaya çıkmasıyla meydana gelmektedir (1998: 45). Bu durum insanın her safhada Tanrı ile ilişkiye muhtaç olduğu egzistansiyel imkâna izin vermektedir (Spero, 1992: 75).

Son zamanlarda İngiliz psikanalitik okulundan çıkan nesne ilişkileri kuramı ile Tanrı imgesi ve Tanrıya bağlanma konularının psikodinamik terapilerde konuşulmaya başlandığı görülmektedir. Nesne ilişkileri kuramı, çocuklukta içsel imgelerin benlikte nasıl yer aldığını, danışanın gelişimsel geçmişini ve bu imgelerin kişilik tarzları ile ilişkisini konu edinmektedir (Hayta, 2010: 39-77). Winnicott, nesne ilişkileriyle kastedilenin anne ile çocuk arasındaki tüm ilişkiler olduğunu ve geçiş öznesi (*transitional object*) kavramını, bebeğin ben ve ben olmayan arasına giren ilişkiyi kolaylaştırıcı bir nesne olarak tanımlamaktadır. Bu teoriye göre Freud'un çocuklukta arzulu düşünce anlamında kullanılan illüzyon kavramı, uyum arttırıcı bir fonksiyon olarak kullanılmaktadır (Heimbrock, 1991: 71-89). İllüzyonun bu yeni tanımı Tanrı imgesinin canlı ve gerçek olmasını sağlamaktadır (LaMothe, 2010: 425-449).

Winnicott içsel gerçeklikle dışsal gerçekliğin bir başka ifadeyle gerçek ile hayalin arasındaki alanı 'geçiş alanı' (*transitional space*) olarak adlandırmaktadır. Bu alan, çocuk oyun oynamayı öğrendikçe aktifleşen ve zenginleşen bir ruhsallıktır (Erten, 2010: 48-55). İnsan yaşamının sembolizm öncesi dönemi ve bu dönemdeki geçiş nesnelere, inancın dinamik öncülüdür. Annenin anlayışla bebeğin ihtiyaçlarına, arzularına, beklentilerine sürekli cevap vermesi bireyde güven, sadakat, umut gibi duygulara ve kendi varlığını anlamasına zemin hazırlamaktadır (LaMothe, 2010: 425-449). Bu bölge; sanatsal inovatif düşüncenin, dini duygunun, hayal ve fetişizmin, yalan söyleme ve çalmanın, duyuşsal duygunun kaynağının ve kaybedilmesinin, madde bağımlılığının, takıntılı ritüellerin etki alanıdır (Nelson, 2009: 215-234).

Freud'un teorisine karşı çıkan bir diğer kişi de Rizzuto'dur. Tanrı imgesinin sadece ödipal baba imgesinden oluştuğu iddiası yerine en az bu imge kadar anne, kardeş, anneanne, babaanne, dede ve hatta bakıcı ve öğretmen imgelerinin de bu süreçte aktif rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Karşı çıktığı bir diğer önerme ise Tanrı imgesinin ilk altı yaşta oluşarak kesinleştiği ve bir daha asla değişmediği önermesidir. Psikanaliz, bir şekilde bu değişmeyen Tanrı algısına ihtiyaç duymayacağını da ima etmektedir. Bunun aksine Rizzuto'ya göre Tanrı kavramıyla ilişkili olan tüm bilinç ve bilinçdışı algılar ilerleyen yıllarda yeniden işlenmektedir (Kısa, 2015). Bu bilgi ışığında Tanrı imgesi, yaşamın farklı dönemlerinde oluşturulan anılar, hisler ve imgelerin bir araya gelmesiyle her an şekillenen psişik bir yapıdır. Rizzuto'ya göre (1979) Tanrı imgesi, güvenliği sağlayan ve sürdüren dostluk ve beraberlik gibi kişiler arası olumlu ilişkileri düzenleyen özel bir geçiş nesnesidir (LaMothe, 2010: 425-449).

Bilişsel kuramlar açısından kelime, tecrübeyle anlamlanan seçilmiş

düşüncelerimizi astığımız sembolik çivilerdir. Dinî dil, çocuklar için somut varlıkları ifade etmektedir. Tanrı “baba” olarak isimlendirilirse çocuk onu çok büyük bir baba olarak düşünmektedir. Dolayısıyla çocuk, Tanrı’yı gökyüzünde büyük ve yaşlı bir dede olarak algılayabilmektedir. Tanrı imgesi Piaget’in bilişsel gelişim dönemleri paralelinde gelişirken gençlik döneminde aile içerisinde en yoğun etkilenen alan olarak kabul edilmektedir (Paloutzian, 1996: 85-86).

Piaget’nin bilişsel kuramıyla uyumlu olan Harms’ın “İnanç Gelişim Evreleri Teorisi” modeline göre inanç, üç temel evreden geçerek şekillenmektedir. Gerçek ile hayali ayırt edemediği için Tanrı’yı peri masallarındaki karakter olarak imgeleyen *peri masalları evresi*, çocukluğun ilk zamanlarında yaşanırken, ölüm-savaş yaşam-barış gibi olayların insan biçimli Tanrı’lar tarafından yönetildiğine inanılan antropomorfik Tanrı anlayışının hâkim olduğu *gerçekçi evre*, son çocukluk döneminde görülmektedir. Son olarak da *bireysel evrede* soyut düşünebilme özelliği kazanmasıyla birlikte inançlar, sembollerle ifade edilmeye başlanmaktadır (Harms, 1944: 112-122).

Harms’ın teorisine benzer bir diğer kuram olan Goldman’ın “Dini Düşüncenin Gelişimi Teorisi”ne göre dinî düşünce beş evrede şekillenmektedir. Bunlar; yedi yaşına kadar süren sezgisel dinî düşünce, somut dini düşünceye geçiş aşaması, somut dinî düşünce aşaması, soyut dinî düşünceye geçiş aşaması ve soyut dinî düşünce aşamasıdır (1964: 62). Bir diğer Piaget takipçisi David Elkind’in temel noktası, artan zihinsel ihtiyacın din tarafından doyurulmasıdır. Elkind, yaşça büyüyen bir çocuğun dinin karşılayabileceği dört çeşit zihinsel ihtiyacının mevcut olduğunu savunmaktadır (Paloutzian, 1996: 96). Elkind’in ilk dönemi “koruma için araştırma”, çocuktaki nesne sürekliliğindeki eksiklik düşüncesi üzerine kurulmuştur. İnsanların ve eşyaların yok olmasına şaşırarak çocuk Tanrı kavramını kabul etmekle yaşamın sürekliliği ihtiyacını gidermiş olmaktadır. 2-6 yaş arasına tekabül eden “betimleme için araştırma” döneminde çevre ile ilişkileri sonucu oluşturduğu Tanrı kavramını temsil edecek bir arayış başlamaktadır. Böylelikle çocukların kabul ettiği Tanrı’nın imgeleri oluşmaktadır (Paloutzian, 1996: 97).

Orta çocukluk döneminde başlayan Elkind’in üçüncü dönemi, “ilişkiler için araştırma” dönemidir. Bu dönemde çocuk, sosyal hayatı ve insanlar arasındaki ilişkileri keşfetmektedir. Aynı şekilde Tanrı imgesini kabul eden birey, onunla iletişim arayışına geçmektedir. Cemaatle veya bireysel yapılan ibadetler bu iletişim ihtiyacını gerçekleştirilmektedir. Birey ibadetler vasıtasıyla Tanrı’yla konuşabilme ve O’nun karşısında kendi

durumunu değerlendirebilecek yetkinliğe ulaşabilmektedir. Tanrı'yı, imgelerini ve ibadet ilişkisini kabul ettikten sonra Elkind'in son dönemi 'anlama (kavrama) için araştırma' gelmektedir. Ergenlik döneminde kuram oluşturma yeteneğinin gelişmesi ve ilişkiler için altta yatan sebepler konusunda kuramsal olarak düşünmeye başlamasını Elkind 'inşa teori kapasitesi' olarak isimlendirmektedir. Bu kapasiteyle kişi, yaşamlarında açıklanamaz gibi görünen pek çok şeyi anlamayı sağlamaktadır. Bu kuram oluşturma süreci; varsayımsal (hipotetik) düşünme, kombinasyonel (bütünleştirme) düşünme, esnek (göreceli) düşünme, tündengimsel ve tümevarımsal akıl yürütme yetenekleri olarak farklı yollarla gerçekleştirilmektedir (Yapıcı, 2016).

Erikson, Piaget ve Kohlberg'in psikolojik dayanağını, Niebuhr ve Tillich'in teolojik dayanağını oluşturduğu Tanrı imgesi ve Tanrı'yla ilişkileri konu edinen Fowler'in inanç gelişimi kuramı yedi aşamada incelenmektedir. 0-2 yaş arası *temel inanç* döneminde ilk sevgi ve şefkati gösteren insanlarla inancın temeli oluşturulmaktadır. 2-6 yaş arası *sezgisel-yansıtıcı inanç* döneminde imgeler kullanılarak kutsal, yasaklar, ahlaki değerler ve benlik fark edilmektedir. 6-11 yaş arası *öyküsel-lafzi inanç* döneminde otorite etkisinde kalındığı ve öznel olmayan bir Tanrı'ya inanılmaktadır. 11-18 yaş arası *yapay-geleneksel inanç* döneminde Tanrı'yla bireysel ilişkiler kurmaya başlayarak sevme, anlama, boyun eğmeyi değerlerine eklemekte ve 18-30 yaş arası bireysel düşünceye dayalı inanç döneminde, dış kontrollü yapıdan iç kontrollü yapıya yönelerek inanç ve değerlerini yeniden inşa etmekte ve bağlanmaktadır. Orta yaşta *birleşik inanç evresiyle* gerçeğin çok boyutlu ve kaynağının uyumlu ve bağlantılı olduğunu anlayarak farklı bakış açısının verdiği gerilimlerden kurtulmakta, orta yaştan sonra ise *evrensel inanç döneminde* stres ve zorlamalarla baş edebilmek için sevgiyi kullanarak hayatın anlamına ve Tanrı'nın gücüyle birleşmeye ulaşılmaktadır (Fowler, 2000: 85-104).

İslam düşüncesinde Allah tasavvuru gelişimi hakkında öncelikle inancın potansiyel olarak (bil kuvve) hâlinde olduğu bildirilmektedir. Allah kelimesiyle günlük yaşamda karşılaşan bebeğin, anne-baba ve çevre etkisiyle mevcut inancı geliştirmekte veya farklı bir yöne evrilmektedir. Dil gelişimi ile kültürel etkileşimin başladığı fitrat hadisinde rivayet edildiği gibi "...konuşmaya başlayana kadar fitrat hâli devam eder" (Hanbel, Müsned, IV/24). Konuşma süreciyle birlikte 2-4 yaş arası, cümleleri ve davranışları taklit etmeye başlamaktadır. 4-7 yaş arası, hayal ve gerçek ayrımı olmadığı için Allah'ı bulutların üzerinden ya da camide gizli bir şekilde insanları izleyen yüce güç olarak tasavvur etmektedir. 7-9 yaş arasında "modelle aynileşme" yani davranışı değil kişiyi taklit görülmekte-

dir. 11 yaşından itibaren semboller ve soyut düşüncenin devreye girmesiyle antropomorfik tasavvurlara ihtiyaç duyulmamaktadır. 16 yaşlarından sonra kader, ahirete iman gibi temel inançlar devreye girmektedir. Bu süreci başarıyla tamamlayan genç kimlik arayışında kötülükleri sorgulamakta ve makul yanıtlar aramaktadır.

Çevresel faktörlerden etkilenerek oluşan Tanrı imgelerinin içselleştirilmesinin nasıl olduğunu, Winnicott kuramıyla açıklamaktadır. Winnicott'a göre nesne türleriyle ilişkili olarak Tanrı, insanı iyi veya kötü durumda bıraksa da birey O'nu kollektif egonun yansıtmaları olarak var etmeye devam etmektedir (Spero, 1992: 188). Bu şekilde teolojik olarak grubun imgeleri öznel Tanrı imgelerine dönüşmekte ve içkin bir hâl almaktadır. Bu öznelleştirme gerçekleşmediğinde, Tanrı canlı ve gerçek olarak algılanmayıp uzakta bir nesne olarak düşünülecektir. İmgelerin öznel ve nesnel olarak deneyimlendiği ve dengelendiği Tanrı ilişkisi, kişide Aşkın varlıkla sürekli iletişim hâlinde olduğunu hissettirecektir (Winnicott, 1971: 89-117).

Bebeklikte anneyle gerçekleştirilen aynalama işlevi yerine öznel Tanrı imgeleri geçmekte ve ego devamlılığıyla kendiliği oluşturmaktadır. Bu imgeler ile ego yeniden deneyimlenmekte ve kendilikten kopmuş parçalar birleşerek tutarlı bir kimlik duygusu meydana gelmektedir. Öznel Tanrı imgeleri bilinç eşiğinin hemen altında sürekli olarak çalışarak gelecekteki Tanrı inancı ve imgesi için bir temel oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda komşuluk ilişkilerinde, sevgi ilişkilerinde, hastalık ve stresle başa çıkmada ya da günlük sorumluluklarda olmak üzere sürekli olarak bireyi yönlendirmektedir (Ulanov, 1971: 23-24). Kaufman, Tanrı imgesi ile bağlanma arasındaki ilişkiye dikkat çekerek sadece Tanrı'nın yeterli bir figür olmadığını onun da ebeveyn olarak düşünüldüğünü ve bu imgelerin etkileşim hâlinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca birey, ebeveyn yeterli güven oluşturamadıysa Tanrı'nın güvenilir imgesini geliştirme olasılığının da yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Brokaw & Edwards, 2018: 352-371). Böyle bir durumda Tanrı'dan yardım istemek için O'na yönelmek yerine, acı verici ret hissinden kaçınmak için içsel izolasyon ve yalnızlık yaşanmakta ve öfkeli Tanrı imgesi güçlenmektedir (Knabb & Emerson, 2013: 827-841).

Tanrı imgeleri ve kavramları, bağlanma faktörlerinin yanı sıra olumsuz yaşam olaylarından da etkilenebilmektedir. Exline ve arkadaşlarının çalışması, kriz durumundaki üniversite öğrencilerinin ve kanserle mücadele eden danışanların Tanrı'yı sorumlu tuttuklarını ortaya koymaktadır (2011: 129-148). Van Tongeren ve arkadaşları (2019: 225-232)

çalışmalarını genişleterek kriz durumlarının Tanrı imgesini nasıl etkilediğini araştırdığında bu durumların, Tanrı'nın ilişki sel deneyimi (Tanrı imgesi) üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, buna mukabil Tanrı'nın teolojik anlayışı (Tanrı kavramı) üzerinde önemli bir etkisi olmadığını ancak Tanrı imajındaki değişikliklerin zamanla Tanrı konseptine de yansıtacağını bildirmektedirler.

Öznel ve nesnel Tanrı imgeleri çatışması durumunda nesnel Tanrı imgeleri, uzaklık ve yabancılaşma yaşatmaktadır. Bu durumda nesnel imgeler öznel imgelerden uzaklaşmakta ve Tanrı bireyden bağımsız varlığını sürdürmektedir. Bu deneyim bireyin nesne ilişkiliğinden (*object relating*) nesne kullanımını ve nesne ilişkisine geçmesine neden olmaktadır. Neticede düşündüğü Tanrının, gerçek Tanrı tecrübesinden farklı olduğunu kavramakta ve dinî yaşamında canlılık ve gerçeklik hissetmektedir (Kısa, 2013: 220). Keza öznel imgeler olmadan sadece nesnel imgelere bağlanıldığında Ulanov'un tanımıyla 'persona imanı' yani rijit (kırılgan) ve rutin bir dinî yaşam ortaya çıkmaktadır. Bu imanda başkalarının standartlarına uyarak gerçek Tanrı'yla karşılaşma mutluluğunun tadılmadığı görülmektedir. Bireysel özgürlük için öznel imgelere yönelerek nesnel imgelerden uzaklaşıldığında ise iman zamanla anlam ve değerini yitirecektir. Geçiş alanlarındaki bu yanılsamalar dikkate alınarak öznel ve nesnel imgelerin dengelenmesi ve birleştirilmesi gerekmektedir (Kısa, 2013: 221).

Winnicott öznel-nesnel Tanrı imgelerinin psişedeki içe yansıtma (*introjection*) ve yansıtma (*projection*) gibi süreçlerin etkileşimi sonucunda oluştuğunu belirtmektedir. Çünkü psişenin ölmemesi için bu iki süreçle nefes alıp vermesi gerekmektedir. Bu ise sevdiği ya da bağımlı olduğu kişilerin özellik ve niteliklerini içselleştirerek kendi iç dünyasını oluşturması ve kendi iç dünyasına ait bedensel, duygusal ve imgesel tecrübe parçalarını yansıtarak dış dünyanın oluşturulmasıyla gerçekleştirilmektedir (Kısa, 2013: 222). Ancak burada iç dünyasına ait olan bir de karanlık yönü, bireyin gölgesi vardır ki Jung bu süreci Kuran-ı Kerim'in on sekizinci suresinde Hz. Musa ile Hızır arasındaki anlatıma benzetmektedir. Gölge bilinçaltının eşliğinde durarak yaratıcı derinliklere giden yolu tıkamaktadır. Kişiliğine tarafsızca bakabilmesi sürecinde gölgenin bilince yükselmesi, kişiye acı verdiği için kendi dışındaki bir kişiye yansıtılması amacıyla deneyimlenmekte ve analiz sürecinde danışman şeytan, cin, cadı gibi birtakım olumsuz varlık olmakla suçlanabilmektedir (Jung, 2009: 182-184).

Bilincin kabul etmekte zorlandığı gerçekler, Freud'un "sansür" olarak tanımlandığı savunma mekanizmasıyla bastırılmaktadır (*repression*)

ve bilinç yüzeyine çıkmaları engellenmektedir. Jung'un, "tamamlayıcı işlev (*complementary function*) dediği münasabete göre zamanı geldiğinde havuz dibinden yükselen kabarcıklar gibi bilinçdışı verileri bilince ulaştırmaktadır. Bu duruma örnek olarak anne-baba öfkesini dünyaya karşı abartılmış bir öfke olarak yaşayan bir kişinin, temeldeki problemi çözdüğünde dünyayla daha barışık hâle geldiği gösterilebilmektedir. Aynı şekilde kriz durumlarında da altta yatan temel nedenler, durumun daha yoğun yaşanmasına neden olabilmektedir. Ortaya çıkan bu durumun aşılması için Jung (2009: 149) 'aşkınlık işlevi'ni önermektedir. Bu şekilde bilinçdışı ve bilinç içerikleri kaynaştırılmakta ve yeni davranışın açığa çıkmasına imkân tanınmaktadır.

Sonuç olarak, Tanrı imgelerinin nasıl oluştuğu konusunda birçok bilim insanı değerlendirmeler yapmaktadır. Kirkpatrick (2006) ebeveynle etkileşimler sonucu erken dönemlerle oluştuğunu belirtirken, Trauten ve Settersten'in yaptığı çalışmada çocukluk deneyimleri önemli olsa da çağdaş faktörlerden etkilenildiği için gelişimin tüm yaşam boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır (2009: 455-469). Ülkemizde yapılan bir çalışmada erken eğitimciler olan aile ve öğretmenlerin, Tanrı imgesi gelişimini etkilemesine ek olarak televizyonun da Tanrı imgesini etkileyen bir diğer önemli faktör olduğu bildirilmektedir (Bedir, 2017: 717-740).

e. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Teknikleri

Tanrı imgeleri ve kavramlarından yararlanarak Tanrı'yı konuşmak tüm din ve geleneklerde mevcuttur. Bu kavramlaştırmalar duygusal, ilişkisel veya bilişsel olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin olumlu Tanrı imgeleri *aşk*, *yaratıcı*, *baba*, *anne*, *her şeye gücü yeten*, *iyi* gibi terimleri içerirken olumsuz Tanrı imgeleri ve kavramları olarak *intikamcı*, *öfkeli*, *cezalandırıcı* terimleri kullanılmaktadır (Cashwell vd., 2016: 159-175). Tanrı imgesi analizi, uygun bir şekilde terapiye dâhil edilerek danışanın semptomlarında azalma olabileceği kabul edilmektedir (Cheston & Piedmont, 2003: 96-108). Tanrı imgeleri hem bilişsel hem de duygusal bileşenler içeren tanımlanması zor ifadeler olduğu için metafor veya görüntüler kullanılabilir (Olson & Tisdale & Davis & Park, 2016: 77-91). Maneviyatın danışmanlığa ve kliniğe nasıl dâhil edileceğine dair geniş bir araştırma geçmişine rağmen (Matisse & Ratcliff & Mosci, 2018: 27-50) klinik olarak uygulanabilir modeller son zamanlarda geliştirilmeye başlanmıştır.

Kriz zamanlarında danışanlar, danışmana en çok "Tanrı neden acıya göz yumar?", "Tanrı gerçekten her şeye gücü yeten ya da seven

değil midir?” , “Tanrı’nın ne yaşadığımız hakkında fikri var mı?” gibi sorular yöneltilmektedir. Bu soruların yanıtı her bir danışanın Tanrı imgesine göre değişmektedir (Daniel, 2017: 223). Bu imge genellikle bir kriz durumu yaşanılana kadar sorgulanmamaktadır. Birey, yaşamda kendisini aşan bir güçlük yaşadığında, sahip olduğu Tanrı imgesiyle karşılaşmaktadır. Bu süreçte manevi danışmanlık ve rehberlik, manevi değerleri psikolojik karakterlere indirmek yerine maneviyatın insan yaşamındaki rolünü fark ettirmeye yönelik yöntemler uygulamaktadır. Psikodinamik yapı içerisinde bulunan bilinçdışı Tanrı imgesi, dini objeler, inanç, dini öykülerle danışanın varoluşla daha fazla etkileşim içinde kalacağı keşif sürecini desteklemektedir (Shafranske, 2009: 147-157).

e.a. Psikodinamik Teknik

Teknik olarak psikanaliz, serbest çağrışım tekniğiyle geçmişi şimdiye getirerek benliğin nesneleşmesini sağlamaktadır. Böylece benliğin diğerleriyle ilişkileri, var olan inançları ve fantezileri düzenlenmektedir (Rizzuto, 2005). Manevi yönelimli psikodinamik terapide Hoffman (2010), danışanın Tanrı imgesini veya çevresiyle rahatsız edici duygularını ‘an’ a getirmesini ve Tanrı imgesinin çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu yöntemde danışan, Tanrı imgesini anlayabilmek için Tanrı’nın görselleştirilmesi tekniğini kullanmaktadır. Tanrı’ya olan duygularını güçlkle ifade eden danışanların, Tanrı’yı bilişsel düzeyde ve dini kavramlarla tanımladıkları gözlemlenmiştir. Tanrı’yı bilişsel düzeyde ifade eden danışanlar için Tanrı’ya mektup yazma ve boş sandalye tekniğiyle duygusal farkındalık arttırılmaya çalışılmaktadır (Hoffman, 2010: 268-272).

Manevi yönelimli psikodinamik müdahale tekniklerinden Murray-Swank (2004), Potik (2010), Ståalsett ve arkadaşları (2010) tarafından Tanrı imajları ele alınarak müdahale sürecinde Tanrı algısının değişim ve dönüşümü sorgulanmıştır. Bu tekniklerde Tanrı imajı hem araç hem de amaç olarak işlev görmektedir (Özgen, 2017: 26). Murray Swank’ın (2004) geliştirdiği manevi yönelimli müdahale programı 8 hafta süren seanslardan oluşmaktadır; seansı duayla başlatıp bitirme, nefes egzersizleri, manevi imgeleme, şiir okuma, duyguların anlatımı, Tanrı’ya iki yönlü günlük yazma, manevi ritüeller ve tartışma aktivitelerinden oluşmaktadır. Bu programın sonunda katılımcılar olumlu dini başa çıkma ve manevi iyi oluş yaşadıklarını ve Tanrı imgelerinde değişim olduğunu bildirmiştir. Danışanların öfke duygusu ve maneviyattan uzaklaşmanın yerine umut, bağlantı ve manevi yenilenme hissettikleri bildirilmektedir. Potik (2010), danışanların Tanrı algılarının değerlendirildiği 12 Adım Programı’nda danışanın manevi keşfine odaklanıldığında benlik algısı, içsel

ve dışsal nesne ilişkileri gibi psikik yaşamına hiçbir dirençle karşılaşmadan ulaşıldığını keşfetmiştir. Çünkü danışanlar, Tanrı algıları hakkında konuşulduğunda duygularına odaklanmaya ve manevi bir yolculuğa çıkmaya hazır hâle gelmektedir.

Bir psikolog, bir psikiyatrist ve bir teolog tarafından geliştirilen VITA modeliyle (Ståalsett & Austad & Gude & Martinsen, 2010) Tanrı imgesinin, ebeveyn ilişkilerinden köken aldığını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte danışmanlıkta Tanrı imgesi hakkında konuşmanın, kendini ve diğerlerini daha iyi anlamaya katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Danışan duygu durumunu kötüleştiren Tanrı imgesini ancak nasıl geliştirdiğini fark ettiğinde bu imgeyi düzenleyebilmektedir. Bu programla katı benlik, ebeveyn ve Tanrı imgesinin esnek olacak şekilde olgunlaştırılması hedeflenmektedir. Bu algıları görebilmek amacıyla kendisinin, anne-babasının ve Tanrı imgelerinin resmi çizdirilmektedir. 12 hafta süren bu etkinlikte, bu programda belirli aralıklarla danışanın Tanrı imgelerinin yanı sıra benlik ve anne-baba imgelerinin de dönüşümü takip edilmektedir (Özgen, 2017: 26).

e.b. İlişkisel Maneviyat Tekniği

Danışanların deneyimledikleri Tanrı ilişkisi sonucunda kendilerini ve başkalarını nasıl gördüğünü ele alan dinî yaklaşım “İlişkisel Maneviyat” (*Relational Spirituality*) olarak tanımlanmaktadır (Davis vd., 2018: 401-415). Başa çıkma teorisi, sosyal biliş teorisi gibi zihinsel imgelerle çalışmaktadır. Duygusal çatışmalar, kaygılar, tasalar ve nevrozun tüm biçimleri bu yeni zihinsel yönelimlerle giderilebilmektedir (Sayar, 2016: 26-27). Bayne ve Tylsova yaptıkları bir çalışmada manevi danışmanlık ve rehberlikte ilişkisel olarak Tanrı imgesini konumlandırmak için örnek işleme sorularının entegrasyonunu göstermiştir (2019: 148-167). Bu imgeler 5 başlık altında değerlendirilmektedir:

(i)-*Yaratıcı olarak Tanrı*- Judeo-Hristiyan geleneğinde kutsal metinler Tanrı için Yaratıcı imgelem sağlarken (Knabb & Emerson, 2013: 827-841), Kuran-ı Kerim, evrenin yaratılışının imgelerini ve Allah ile insanlık arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (el-Hadîd, 57/4). Benzer şekilde Hinduizm’de Lord Brahma evreni yaratmakta ve kendi varlığından insanı yaratmaktadır. Amaç; öz değer, geleceğe dair belirsizlikler, sorunlar yaşayanlar kişisel Tanrı anlayışlarını Yaratan imajı olarak keşfedebilmekte, güvensiz bağlananlar için Yaratıcı’ya güvenli bağlanmayla sevgi dolu ilişkilere temel oluşturabilmektedir (Knabb & Emerson, 2013: 827-841). Yaratıcılık kapsamında olan ilahi plan (kader) ve niyet (irade) ile kişi ve olayların yegâne oluşu ve Yaratıcının şefkatle var ettiği düşüncesi, danışanlara sorunlarının çözümünde yardımcı olacak başlıklardır.

Danışmanlar yönlendirici olmadan şu sorularla danışanların Tanrı imgesine yüklediği anlamı keşfedebilir: “İnanç geleneğinizdeki yaratılış kavramını ya da büyük tasarımdan bahseder misiniz?”, “Tanrı yaratıcı ise bunun sizin için anlamı nedir?”, “O’nun karşısında nasıl bir konumdasınız ve ilişkiniz ne durumdadır?”, “Kendinizi Tanrı’nın yarattığını hissediyor musunuz?”, “Bu duyguyu hissetmenize engel olan durumlar nelerdir?”, “Eğer Tanrı yaratıcı ise sizin durumunuz hakkında ne bilmenizi isteyebilir?” gibi sorularla Tanrı imgesine yüklenen anlamlar anlaşıl-maya çalışılmaktadır.

(ii)-*Hükümdar Olarak Tanrı*- Judeo-Hıristiyan inanç gelenekleri içinde Tanrı kuralları koyacak otorite figürü (İncil, Çıkış, 31/18), Yahudilikte İsrail krallığını yeniden inşa edecek güçlü bir kral (Tevrat, Mezmur, 47/7), Kuran’da göklerdekilere ve yerdekilerin hâkimiyetinin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, üstün ve her işi hikmetli olan Allah (Taha, 20/114; Cuma, 62/1; Maide 114/2) olarak egemen bir hükümdar vurgusu yapılırken Hinduizm’de hükümdarlık kavramı halkını kötülüklerden ve savaşlardan koruyan güçlü bir liderle ilişkilendirilmiştir (Basham, 1968: 80-90). Katı kurallı ve başarısızlığa tahammülü olmayan bir evde yetişmek, danışanın Tanrı’yı hükümdar olarak görmesine ve Tanrı’nın sevgisine yalnızca O’nun emirlerine katı bir şekilde itaat ederek ulaşabileceği otorite figürü olarak inanmasına neden olabilmektedir. Aynı şekilde ilâhî kurallara uymamak da korku, suçluluk ve utanç duygularına yol açabilmektedir.

Hükümdar Tanrı imgesi hakkında farkındalık kazandırılacak bazı sorular bulunmaktadır: “Çocukluk ve yetişkinlikte otorite hakkında düşünceniz ve deneyimleriniz nelerdir?”, “İnancınız Tanrı’nın otoritesine dair size ne ifade etmektedir?”, “Tanrı’yla bir hükümdar/komutan olarak nasıl bir deneyim yaşadınız?”, “Bu ilişkinin nasıl görünmesini istersiniz?”, “İlahi emir ve yasaklardan sizde Tanrı korkusu uyandıran nedir?”, “Varsa nelerdir?” ve “Bu durumlar Tanrı’yla yakınlığınızı nasıl engellemektedir?” gibi sorularla Hükümdar Tanrı imgesi farkındalığı oluşturulmaktadır.

(iii)-*Rızık verici olarak Tanrı* – Yahudi Hıristiyan geleneğinde Tanrı, insanın temel ihtiyaçlarını, korunmasını ve bakımını sağlayan biri olarak görülmektedir (Çıkış, 16/13-18; Mezmurlar, 91/9-13; Luka, 6/38; Kor, 9/6-11). Kur’an’da da Allah “Gücün sahibi olan”, “Rızık veren” olarak tanımlanmaktadır (Ra’d,13/26; Nahl,16/114; İsrâ,17/30; Ankebut, 29/60-62; Sebe, 34/24-36-39). Tanrıyı Rızık veren olarak imgeleyemeyen danışanların, ebeveyn ve bakıcı ilişkilerine ve ilk dönem ihtiyaçlarının nasıl karşılandığına ve güven deneyimlerine bakılmalıdır. Ayrıca şu

sorularla Rızık verici Tanrı imgesi üzerinde düşündürülerek bir bağ kurması sağlanabilmektedir: “İnancınız Allah, Tanrı veya Kutsal’ı rızık veren olarak nasıl tanımlar?”, “Tanrı’dan hayatınıza gelen desteği hangi yollarla deneyimlediniz?”, “İhtiyaçlarınızın Tanrı tarafından karşılandığı ya da karşılanmadığı zamanları tarif edebilir misiniz, ne hissettiniz?”, “Hissettiğiniz duygular Tanrı’yla ilişkinizi nasıl etkiledi?” gibi sorularla Rızık veren Tanrı imgesi keşfedilmektedir.

(iv)-*Cezalandırıcı olarak Tanrı* – Tanrı’nın cezalandırıcı olarak imgelemesi Hz. Âdem ve Hz. Havva’ya dayanan bir süreç (Jensma, 1993: 288-296) olarak bilinmektedir. Yeni Ahit’te, emir ve yasaklara uymayanlar için Tanrı’nın adaleti gereği cezasından bahseden pasajlar vardır (Matta, 5/29; 25/41). İslam düşüncesinde de kötülük yapanlar için Allah’ın cezalandırıcı olarak imgelediği ayetler (Bakara,2/85-165-191-211; Nisa,4/93) yer almaktadır. Hinduizm’de inananların hareketleri Yama tarafından değerlendirilmektedir (Nichols, 2012: 13-32).

İnançlar açısından yargılanma ve cezalandırılması korkusunu oluşturan “Cezalandırıcı Tanrı imgesi”ni keşfetmek için bazı sorular sorulmaktadır: “İnancınız Tanrı’nın cezalandırıcı olması hakkında size ne bildirir, sizin düşünceniz bu deneyimi nasıl şekillendirdi?”, “Tanrı’yı cezalandırıcı olarak düşündüğünüzde bu imge size ne hissettiriyor?”, “Yanlış bir şey yaptığınızda Tanrı tarafından cezalandırıldığınızı düşündüğünüz oldu mu, o durumda ne yaşadınız?”, “Tanrının cezalandırıcı imgesinden dolayı üzüldüğünüzde ne yaparsınız?” gibi sorular cezalandırıcı Tanrı imgesini açığa çıkarmaktadır.

(v)-*Aşk/Merhamet Olarak Tanrı*- Eski ve Yeni Ahit kutsal metinlerinde bulunan cezalardan koruyan, mucizeler, sadakat sahibi Tanrının hâkim görüntüsü merhamettir (Çıkış, 14/16/32). İslam geleneğinde de Allah’ın kullarını sevdiği, iyi davranışlar yapanlara sevgiyi yarattığı ve sevilen kıldığı (Al-i İmran, 3/31-119; Mâide, 5/54; Meryem, 19/96) çokça iyilik yapan yönü vurgulanmaktadır. Sevgi ve şefkat, Budizm inanç geleneğinin en temel ilkeleridir. Erken çocukluk döneminde koşulsuz sevgi alamayan danışan, Tanrı’yı sevgi dolu olarak imgelemekte güçlük çekebilir.

Bu danışanlarda şu sorulara odaklanarak “Aşk olarak Tanrı imgesi” yeniden canlandırılabilir: “Aşk sizin için ne ifade ediyor?”, “Çocuklukta ebeveyn/bakıcılarla sevilmeyle ilgili neler deneyimlediniz?”, “İnancınız Tanrı aşkına dair ne söyler?”, “Tanrı tarafından sevildiğinizi düşünüyor musunuz? Düşünmüyorsanız sevildiğinizi hissetmenize engel olan nedir?”, “Tanrı’nın sevgi dolu imgesi iyi oluşunuzu nasıl etkiler, endişelerinizle nasıl ilişki kurar?” gibi düşündürmeye yönelik sorularla

“Merhametli Tanrı” imgesi keşfedilmeye çalışılmaktadır. Tanrı imajı sadece bu kavramlarla sınırlı olmamakla birlikte Tanrı ile kurulan ilişkisel maneviyatın sağladığı güç danışana başa çıkma imkânı vermektedir (Bayne & Tylsova, 2019: 148-156).

e.c. Aşknlık Tekniği

Tanrı'nın imgeleri dinlere ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Tanrı'nın antropomorfik ve sevinç, öfke, pişmanlık gibi insan hislerinin atfedildiği antropomorfik imajları vurgulanmaktadır. Feminist psikanalistler ve feminist teologlar Tanrı'nın feminist imgelerini geri kazanmak için Tanrı'yı besleyen, teselli eden ve yönlendiren bir anne olarak görmeye çaba göstermektedirler. Bir araştırmada erkeklerle kötü deneyimleri olan kadınların ilahî imgeye yakın ilişki için Tanrı'nın dişil imgesine vurgu yapılması gerektiğini söyledikleri bildirilmektedir. Yargılayıcı Tanrı imgesine sahip olanlarda iyi bir ebeveynin neler yapacağını düşünmeye direnç gösterilirken, aksi ispatlandığında çok daha büyük merhamet ve affedicilikle bağlantı sağlandığı kaydedilmiştir (Stone, 2004: 1-11). Bu örnekler ışığında Tanrı imgesinin danışana göre farklı sunulması gerektiği görülmektedir. Ayrıca Tanrı'nın kavranılmasındaki güçlük nedeniyle varlık, enerji ya da boşluk olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle Tanrı imgesinin aşknlıkla tanımlanması danışmanlıkta fayda sağlayacaktır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte Tanrı imgesinin kriz danışmanlığına dâhil edilmesinin bir diğer metodu da Tanrı imgesinin “Aşknlık Yöntemi” ile çalışılmasıdır. Hull (1999: 48-59) maneviyatı “aşknlık/aşknlılaştırma” insanı biyolojik yapının ve dürtülerin üzerine veya ötesine yükselten her şey olarak tanımlanmaktadır. Jung aşknlık işlevini, bilinçdiş ve bilinç içeriklerinin kaynaşması olarak nitelendirmektedir (2009: 182-184). Tanrı imgesini aşknlılaştırmış danışan kendi sınırlarında çözemediği problemlerde her şeye gücü yeten ve her yerde bulunan Tanrı imgesiyle karşılaşmaktadır. Böylelikle bilinçdiş ile bilinç arasındaki ayrım ortadan kalkmakta, yeni bir davranış açığa çıkmakta ve ruhsal gelişme başlamaktadır. Bu şekilde bireyselleşme sürecine de katkı sağlanmaktadır.

Tanrı imgesini aşknlılaştırmak aynı zamanda Tanrı'nın bilinemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu durumu Jung, arketipal Tanrı formu ve arketipal Tanrı içeriği kavramlarıyla açıklamaktadır. Jung, Tanrı imgelelerini bilinçaltı zihnin sonsuz ve evrensel olan en derin katmanının yani kolektif bilinçaltının bir bildirisi olarak oluştuğunu söylemektedir. Yani bu imgeler psişede vardır ve gerçeklik olarak isimlendirdiğimiz fenomenin ortaya çıkışına ve şekillendirilmesine katkı sağlamaktadır. Jung'a göre

Tanrı imgesinin ortaya çıkışında en etkili faktör arketipal Tanrı formudur (Ulanov, 1971: 93-94). Bireysel ve sosyal tecrübeler sonucunda algılanabilir olan arketipal Tanrı içeriği oluşurken, algılanamaz olan arketipal Tanrı formu tabii olarak mevcuttur. Çünkü bu bölüm psişenin ezeli ve bireysel olmayan katmanına aittir ve birey tarafından elde edilemez.

“Tanrı ile karşılaşma” olarak tanımlanan aşkınlık deneyimlerine sahip olan danışanların daha çok çocukluk anne-baba ilişkilerinde ve benlik algısında olumlu olan danışanlar olduğu tespit edilmiştir (Kirkpatrick, 2006). Trauten ve Settersten (2009) yaptığı çalışmada çocukluk deneyimleri önemli olsa da çağdaş faktörlerden etkilendiği için gelişimin yaşam boyunca devam ettiğini kaydetmiştir. Doğayla birlik deneyimi aşkın bilincin ilk seviyesidir. Örnek olarak bir danışanın Tanrı imgesi olarak ağaçların arasından parlayan güneşi anımsaması verilebilmektedir. Doğanın her zaman yumuşak ve koruyucu olmadığı, oluşumla yıkımın bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde pozitif psikoloji ve çözüm odaklı terapiler, olumlu Tanrı imgelerini güçlendirerek olumsuz olanlardan kaçınmayı sağlamış olmaktadır. Bu durumda Leffel’in (2007: 263-280) uyardığı “basit maneviyat” ile temsillerin örtük doğası göz ardı edilmemiş olunmaktadır. Leffel’e göre derin ve kalıcı manevi dönüşümler, Tanrı imgelerinde negatif yönleri ikrar ve bütünleşmeye odaklanmakla gerçekleşmektedir. Aşkınlık kavramında da tüm imgeler bir bütün olarak kabul edilmektedir.

f. Tanrı İmgelerini Değiştiren Danışanların Durumları

Fowler ve arkadaşlarına göre danışanlar, önceki bilinçli veya bilinç dışı değer ve güç imgelerini yeni bir merkeze oturtarak zihinsel şemalarını değiştirmekte ve dönüşümü gerçekleştirmektedirler. Yeni merkeze bağlanmak için yeni bir bilinçli kabulle yorum ve davranışlarını yeniden şekillendirmesi gerekmektedir (1992: 26).

Moseley dönüşümü, inanç içeriklerinde önemli değişimlere yol açan ani veya kademeli olarak lateral (düşünce/içerik) ve yapısal (aşama değişimi) olmak üzere iki durumda gerçekleşen süreçler olarak açıklanmaktadır. *Lateral* dönüşüm, önemli gördüğü biriyle duygusal bağ kurmak için dinî düşüncesini bırakıp yeni ideoloji arayan Fowler’in inanç gelişimi aşamalarından 4. aşamadakiler arasında gerçekleşebilir. *Yapısal* dönüşüm ise 3. aşamadan 4. aşamaya geçenler arasında gerçekleşmektedir. Kişinin inanç bakışını yenileme ve canlandırma etkisine ise dönüşüm yerine “yoğunlaşma deneyimleri” kavramını kullanmıştır (Ok, 2007: 103).

Kriz durumlarında danışanlar inanç aşamalarındaki geçişler nede-

niyle Tanrı imgelerinde değişiklik yaşamaktadırlar. Fowler bu “çakılı çivileri gevşemiş” kişinin bilme, değer atfetme ve eylemleri doğrularak haklı çıkarma şemalarının değişime uğradığını söylemektedir. Fowler’a göre 2. aşamadaki ateistler, Tanrı imgesinde karşılıklılık ilkesine göre gözlem ve deneyimlerle kötülükleri cezalandırma ve iyileri mükâfatlandırma konusunda Tanrı’nın “güçsüz” ya da “uykuda” olduğunu düşünmektedirler. Sevme, anlama ve boyun eğme gibi değerlerin kazanılmasıyla 3. aşamaya geçen danışmanlarda ise önceki dönemlerine dair üzüntü ve suçluluk duygusu oluşmaktadır (1984: 58). Üniversite için evden ayrılanlar, yeni evlenenler, yeni işe başlayanlar veya ayrılanlar, boşananlar, bir yakınıni kaybedenler, hastalık veya sakatlıkla mücadele edenlerin lateral dönüşümü gerçekleştirerek 4. aşamaya geçtiği kaydedilmiştir.

Yaşanan ruhsal sıkıntının seviyesi, ergenliğin ilk dönemindekiler için daha az olurken 30’ların sonları ve 40’ların başlarında olanlar için daha büyük mücadele gerektirmektedir. Bu geçişin sonucunda kişi ateizm ve agnostisizme varabileceği gibi dinsel bir gruba bilinçli bir bağlılığa da geçiş yapabilmektedir (Astley, 1991). Bu süreçte kişinin yaşadıkları, derin yatırım yaptığı “Tanrı/Tanrıların kişiyi hayal kırıklığına uğratmasıdır. Ama bu durum aslında yeni ve daha değerli imgelerin çıkması için bir fırsattır. Yeni düşünce ve zihinsel şema aşamasına geçmiş danışmanların geçmiş ilişki ve yaşantılardan köklü bir şekilde uzaklaşması, yeni dâhil olduğu çevrede toplu dua, ibadet ve hizmete katılma ve önceki yaşamın aktif imgeleme, manevi danışmanlık ve dua deneyimleriyle sağaltımının sağlanması önem arz etmektedir. Bunları yaparken Tanrı’yla yeni ilişkisi ışığında geçmişin yara izlerinden kurtularak ego gelişimi doğal olarak meydana gelmektedir (Fowler & Nipkop & Schweitzer, 1992: 289). Sonuç olarak iç entegrasyonunun yeni bir temeline sahip olmaktadır (Ok, 2007: 216). Tanrı imgesiyle çalışılmış danışmanlıklarda ulaştığı Tanrı, deneyiminin ötesinde olan Tanrı’ya dönüşmüştür. Bu aşamada Tanrı’yi gerçekten deneyimleyebileceğine inanmasına rağmen bazen bu tecrübenin bozuk ve hatalı olabileceğinin de farkındadır (Özgen, 2017: 31).

S o n u ç

Danışmanın yaşamsal krizlerle başa çıkmasını sağlamak, manevi danışmanlık ve rehberliğin işlevlerinin başında gelmektedir. Bu işlevin gerçekleştirilmesi için kullanılacak metotlardan birisi, kişinin Tanrı imgesinin keşfi ve dönüştürülmesidir. Çünkü bu imgeler kriz durumlarında hayata yeniden bağlanmak için bir sığınma ve dinlenme potansiyeli taşımaktadır. Bununla beraber yanlış oluşturulduğunda psişenin derinliklerinde bulunan eksik düşünme ve davranışları üst katmanlara çıkararak yeni bir krizin başlamasına neden olabilmektedirler. Tanrı imgelerinin

doğru bir şekilde gelişmesi için yaşamın ilk döneminde yeteri kadar iyi bir ebeveyn/bakıcı ilişkisini deneyimlemiş olması ve sonrasında ise doğru teolojik bilginin alınması (Winnicott, 1971: 145-149) gerekmektedir. Danışanın yaşam boyunca bu imgeleri sürekli oluşturmasıyla varlığını sürdürmektedir (Kısa, 2013: 219).

Zihinsel işleyişin zirveye çıktığı kriz zamanları, kemikleşen Tanrı imgesini yeniden değerlendirme ve daha ötelere taşıma fırsatı sunmaktadır (Kısa, 2013: 235). Tanrı imgesinin uygun bir şekilde danışmanlığa dâhil edilmesiyle danışanın semptomlarında azalma sağlanabilmektedir. Danışmanlık sürecine nasıl dâhil edileceğine dair pratik klinik olarak uygulanabilir modeller geliştirilebilir ve danışanlara nasıl kavramsallaştırılacağı konusunda eğitim desteği verilebilmektedir (Cashwell & Young & Tangen, 2016: 159-175). Tanrı'nın kavramsallaştırılması; kültürel ve bağlamsal olarak konumlandırılması, kişinin dinî inancındaki tasvirlerden, aile veya toplum tarafından benimsetilen kavramlardan ya da kendi gelişim ve yaşam deneyimlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle Tanrı imgesinin sayısız tasviri ve kavramsallaştırılması bulunmaktadır (Bayne & Tylsova, 2019: 148-167).

Tanrı imgesi, Tanrı'nın varlığına dair sağladığı hisle, zorluklarla karşılaşan danışanların sağlıklı ve pozitif başa çıkma stratejisine katkıda bulunmaktadır (Dicken, 2013; Downing & Sinisi & Foster, 2021; Knabb & Vazquez & Pate, 2019; Kucharska, 2018; Lange & Dolan, 2021; Mehan, 2018; Ross, 2016; Sherman & Park & Salsman, 2021; Vhumani Magezi & Charles Manda, 2016; Ware, 2021; Zeligman & Ataga & Shaw 2020; Zeligman, M. & McElroy-Heltzel, S. E. & Davis, E. B. & Dispenza, F. & Davis, D. E. & DeBlaere, C. 2019). Stulp ve arkadaşlarının araştırması da bunu doğrular nitelikte Tanrı imajlarının cinsiyet ve yaşa göre değişen şekillerde iyi oluş ve yaşla mücadele üzerinde etkisi olduğunu desteklemektedir (2019: 164-179). Covid-19 döneminde yapılan bir araştırma, Tanrı'ya yakınlığın artmasının anksiyete, depresyon ve travma semptomlarını azalttığını ortaya koymaktadır (Sherman vd., 2021: 245-253).

337 Polonyalı üzerinde yapılan bir diğer çalışmada travma sonrası stres bozukluğu ile kızgın Tanrı imgesi pozitif korelasyon göstermiştir. Aynı zamanda bu araştırma sadece dindar danışanlarda değil dindar olmayan danışanlar için de Tanrı kavramının önemli olduğunu vurgulamıştır. Araştırma sonuçları koruyan, kontrol eden ve seven Tanrı imgelerine sahip danışanların problem odaklı başa çıkma yöntemleriyle kriz durumlarında başa çıkmasını sağladığını göstermektedir. Tanrı'nın kabul edici olmadığını düşünen (gören) danışanların ise kaçınan başa çıkma

kullanma olasılığı daha yüksektir (Downing & Sinisi & Foster, 2021: 18-19).

Sonuç olarak kriz durumundaki danışanların Tanrı hakkındaki görüşlerini danışmanlığa dâhil etmek genel sağlık, benlik sağlığı ve başa çıkma yeteneği açısından zihinsel sağlığa katkıda bulunabilir. Kaybı, acıyı ve şifayı ilahi olanla dengeli bir ilişkinin parçası olarak görmeyi öğrenmek, danışana kriz durumuyla mücadelede fayda sağlamaktadır (Daniel, 2017: 228). Gelecek araştırmalarda Tanrı'yla ilişki ve Tanrı imgesiyle ilişki sonucunda danışanın gelişimi hakkında yapılacak çalışmalar kriz durumundaki danışanlara olumsuz yaşam deneyimiyle başa çıkma konusunda umutlu bir yol sunabilmektedir.

Kaynaklar

Anderson, M. (2000). When the sky is falling: Shepherding church workers through times of crisis. *Lutheran Education*, 135(3), 137-142.

APA (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 4th edition (DSM-IV)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.

Astley, J. (1991). *How faith grows: Faith development and christian education*. London: National Society and Church House Publishing.

Baring, R. (2012). Children's image of God and their parents: Explorations in children's spirituality. *International Journal in Children's Spirituality*, 17, 277-89.

Bartoli, E. (2003). Psychoanalytic practice and the religious patient: A current perspective. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 67(4), 347-366.

Basham, A. L. (1968). *The wonder that was India: A survey of the history and culture of the Indian sub-continent before the coming of the Muslims*. New York: Taplinger Pub Co.

Bayne, H. B. & Tylsova, M. (2019). Understanding and incorporating God representations within counseling. *Counseling and Values*, 64(2), 148-167.

Bedir, F. N. (2017). Yetişkinlerin çocukluk anılarındaki tanrı imgesinin analizi. *Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, 16(32), 717-740.

Beauchamp, T. L. & Childress, J. F. (2012). *Principles of biomedical ethics*. Oxford: Oxford University Press.

Beck, R. & McDonald, A. (2004). Attachment to God: the attachment to God inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences: *Journal of Psychology and Theology*, 32(2), 92-103.

Brokaw, B. F. & Edwards, K. J. (2018). The relationship of God image to level of object relations development. *Journal of Psychology and Theology*, 22, 352-371.

Cashwell, C. S., Young, J. S., Tangen, J. L., Pope, A. L., Wagener, A., Sylvestro, H., & Henson, R. A. (2016). Who is this god of whom you speak?: Counseling students' concept of god. *Counseling and Values, 61*, 159-175.

Cheston, S. & Piedmont, R. (2003). Changes in clients' images of God over the course of outpatient therapy. *Counseling and Idots, 47*, 96-108.

Daniel, T. (2017). Grief as a mystical journey: Fowler's stages of faith development and their relation to post-traumatic growth. *Journal of Pastoral Care & Counseling, 71*(4), 220-229.

Davis, E. B. & Granqvist, P. & Sharp, C. (2018). Theistic relational spirituality: Development, dynamics, health, and transformation. *Psychology of Religion and Spirituality, 4*, 401-415.

Davis, E. B. & Moriarty, G. L. & Mauch, J. C. (2013). God images and god concepts: Definitions, development, and dynamics. *Psychology of Religion and Spirituality, 5*(1), 51-60.

Dicken, T. M. (2013). Whitehead, trauma, and the presence of God. *Process Studies, 42*(1), 132-151.

Downing, J. & Sinisi, C. & Foster, R. (2021). The effects of self-esteem, God image, and gender on coping methods. *Psi Chi Journal of Psychological Research, 26*(1), 14-20.

Erdur Baker, Ö. & Doğan, T. (2016). Kriz danışmanlığı: Müdahaleler ve beceriler. [çinde] *Kriz danışmanlığı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Erikson, E. H. & Erikson, J. M. (1998). *The life cycle completed*. New York: W. W. Norton & Company.

Erten, Y. (2010). Yanılsama ve din. *Psikeart, 12*, 48-55.

Exline, J. J. & Park, C. L. & Smyth, J. M. & Carey, M. P. (2011). Anger toward God: Social-cognitive predictors, prevalence, and links with adjustment to bereavement and cancer. *Journal of Personality and Social Psychology, 100*(1), 129-148.

Fowler, J. W. (1984). Becoming adult, becoming christian: Adult development and christian faith. *Harper&Row, 42*(3).

Fowler, J. W. (2000). İman bilincinin evreleri (çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19*, 85-104.

Fowler, J. W. & Nipkow, K. E. & Schweitzer, F. (1992). The vocation of faith development theory. [çinde] *Stages of Faith and Religious Development: Implications for Church* (ss.19-36). London: SCM-Canterbury Press.

Freud, S. (2012). *Bir yanılsamanın geleceği* (çev. H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.

Gall, M. D. & Borg, W. R. & Gall, J. P. (1996). *Education research: An introduction*. White Plains, NY: Longman.

Gilson, E. (1999). *Tanrı ve felsefe* (çev. M. Aydın). Ankara: Birleşik

Yayıncılık.

Goldman, R. (1964). *Religious thinking from childhood to adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul PLC.

Güler, Ö. (2007). Tanrı algısı ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *AÜİFD*, XLVIII, (1), 123-133.

Hall, T. W. & Edwards, K. J. (2002). The spiritual assessment inventory: A theistic model and measure for assessing spiritual development. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 341-357.

Hanbel, E. A. (1999). *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *American Journal of Sociology*, 50, 112-122.

Hayta, A. (2010). Nesne ilişkileri kuramı ve Tanrı tasavvuru üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 39-77.

Heimbrock, H. G. (1991). Psychoanalytic understanding of religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1(2), 71-89.

Hoffman, L. (2010). Working with the God image in therapy: An experiential approach. *Journal of Psychology and Christianity*, 29(3), 268-272.

Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, ölüm ötesi psikolojisi ve din*. İstanbul: Dem Yayınları.

Hull, J. M. (1999). Spirituality, religion, faith: Mapping the territory. *Youth & Policy: The Journal of Critical Analysis*, 65, 48-59.

James, R. K. & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis intervention strategies*. UK: Brooks Cole.

Jensma, J. L. (1993). Kohut's tragic man and the imago dei: Human relational needs in creation, the fall and redemption. *Journal of Psychology and Theology*, 21(4), 288-296.

Jung, C. G. (2009). *İnsan ve sembolleri* (çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okuyan us.

Karlık, Z. (2021). *Manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapileri üzerine düşünceler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.

Kısa, C. (2013). *Nesne ilişkileri kuramı ve Tanrı tasavvuru*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kısa, C. (2015). Filozofların, teologların ve psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı kavramı ve Tanrı tasavvuru. *Journal of Turkish Studies*, 10, 639-654.

Kirkpatrick, L. A. (2006). Precipitous attachment, evolution, and the Psychology of Religion. *Archive for the Psychology of Religion*, 28(1), 3-47.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit: Tevrat Zebur (Mezûmlar) ve İncil (1997). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical evaluation and ethical Principles: The foundation for ethical decisions in counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 12(3), 43-55.

Knabb, J. J. & Emerson, M. Y. (2013). "I will be your God and you will be my people": Attachment theory and the grand narrative of scripture. *Pastoral Psychology*, 62(6), 827-841.

Knabb, J. & Vazquez, V. & Pate, R. (2019). "Set your minds on things above": Shifting from trauma-based ruminations to ruminating on God. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(4), 384-399.

Kucharska, J. (2018). Religiosity and the concept of god moderate the relationship between the type of trauma, posttraumatic cognitions, and mental health. *Journal of Trauma and Dissociation*, 19(5), 535-551.

LaMothe, R. (2010). God Representations as Transitional Subjects. *Psychoanalytic review*, 97, 425-449.

Lange, L. L. & Dolan, S. L. (2021). The role of God image in alcohol and mental health outcomes for trauma-exposed adults. *Alcoholism-Clinical And Experimental Research*, 45, 237A-237A.

Lawrence, R. T. (1997). *Measuring the image of God: The God image inventory and the God image scales*, 25(2), 214-226.

Leffel, G. M. (2007). Emotion and transformation in the relational spirituality paradigm Part 1. Prospects and prescriptions for reconstructive dialogue. *Journal of Psychology and Theology*, 35(4), 263-280.

Matisse, M. & Ratcliff, J. & Mosci, F. (2018). A working model for the integration of spirituality in counseling. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 20(1), 27-50.

Meehan, D. (2018). Waiting for God: From trauma to healing John O'Brien. *The Furrow*, 69(1), 63-64.

Moriarty, G. & Hoffman, L. & Grimes, C. (2006). Understanding the God image through attachment theory. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9, 43-56.

Murray-Swank, N. A. (2004). Solace for the soul: An evaluation of a psycho-spiritual intervention for female survivors of sexual abuse. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering*, 64(12-B), 6337.

Myer, R. A. (2001). *Assessment for crisis intervention*. UK: Brooks Cole.

Nelson, C. E. (2009). Tanrı temsilinin oluşumu. *Dinbilimleri Dergisi*, 2(9), 215-234.

Nichols, M. (2012). Dialogues with death: Māra, yama, and coming to terms with mortality in classical Hindu and Indian Buddhist traditions. *Religions of South Asia*, 6(1), 13-32.

Noffke, J. L. & Hall, T. W. (2007). Chapter 4. Attachment psychotherapy and God image. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9(3-4), 57-78.

Noronha, K. J. (2016). Influences on God images of older vowed religious men. *Counseling and Values*, 61(1), 64-79.

Ok, Ü. (2007). *İnanç psikolojisi*. Sivas: Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Olson, T. & Tisdale, T. C. & Davis, E. B. & Park, E. A. & Nam, J. & Moriarty, G. L. & Davis, D. E. & Thomas, M. J. & Cuthbert, A. D. & Hays, L. W. (2016). God image narrative therapy: A mixed-methods investigation of a controlled group-based spiritual intervention. *Spirituality in Clinical Practice*, 3(2), 77-91.

Özgen, G. (2017). Tanrı algısı ve psikodinamik terapide kullanılması. [içinde] *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat: Kuramlar ve Uygulamalar*. Ed. H. Ekşi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Potik, D. (2010). In loving God' spirit: integrating the twelve step program in psychoanalytic psychotherapy. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 12, 255-272.

Rizzuto, A. M. (1979). *The birth of the living god. A psychoanalytic study* Chicago: University of Chicago Press.

Rizzuto, A. M. (2001). Religious development beyond the modern paradigm discussion: The psychoanalytic point of view. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 201-214.

Rizzuto, A. M. (2005). Psychoanalytic considerations about spiritually oriented psychotherapy. [içinde] *Spiritually Oriented Psychotherapy* (ss. 31-50). American Psychological Association.

Ross, C. A. (2016). Talking about god with trauma survivors. *American Journal of Psychotherapy*, 70(4), 429-437.

Sayar, K. (2016). *Sufi psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Settersten, R. A. & Trauten, M. (2009). The new terrain of old age: Hallmarks, freedoms, and risks. [içinde] *Handbook Of Theories Of Aging* (ss. 455-469). New York: Springer Publishing Company.

Shafranske, E. P. (2005). The psychology of religion in clinical and counseling psychology. [içinde] *Handbook of The Psychology of Religion And Spirituality*. Ed. R. E. Paloutzian & C. L. Park. New York: The Guilford Press.

Shafranske, E. P. (2009). Spiritually oriented psychodynamic psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 65(2), 147-157.

Sherman, A. C. & Park, C. L. & Salsman, J. M. & Williams, M. L. & Amick, B. C. & Hudson, T. J. & Messias, E. L. & Simonton-Atchley, S. (2021). Anxiety, depressive, and trauma symptoms during the COVID-19 pandemic: Evaluating the role of disappointment with God. *Journal of Affective Disorders*, 293, 245-253.

Spero, M. H. (1992). *Religious objects as psychological structures*. Chicago: University of Chicago.

Ståalsett, G. & Austad, A. & Gude, T. & Martinsen, E. (2010). Existential issues and representations of God in psychotherapy: A naturalistic study of 40 patients in the VITA treatment model. *Psyche en Geloof*, 21, 76-91.

Stone, C. (2004). Liberating images of God. *American Journal of Pastoral Counseling*, 7(2), 1-11.

Stulp, H. P. & Koelen, J. & Schep-Akkerman, A. & Glas, G. G. & Eurelings-Bontekoe, L. (2019). God representations and aspects of psychological functioning: A meta-analysis. *Cogent Psychology*, 6(1), 164-179.

Trippany, R. L. & Kress, V. E. W. & Wilcoxon, S. A. (2004). Preventing vicarious trauma: What counselors should know when working with trauma survivors. *Journal of Counseling & Development*, 82(1), 31-37.

Ulanov, A. B. (1971). *The feminine in Jungian psychology and in Christian theology*. Evanston: Northwestern University Press.

Van Tongeren, D. R. & Sanders, M. & Edwards, M. & Davis, E. B. & Aten, J. D. & Ranter, J. M. & Tsarouhis, A. & Short, A. & Cuthbert, A. & Hook, J. N. & Davis, D. E. (2019). Religious and spiritual struggles alter God representations. *Psychology of Religion and Spirituality*, 11(3), 225-232.

Vhumani Magezi & Charles Manda. (2016). The use of spiritual resources to cope with trauma in daily existence. *In die Skriflig*, 50(1), e1-e10.

Ware, R. (2021). "God's absence during trauma took its toll": Dialogic tracing of literate activity and lifespan trajectories of semiotic (un)becoming. *Written Communication*, 39(1), 129-165.

Wiger, D. E. & Harowski, K. J. (2003). *Essentials of crisis counseling and intervention* (x, 221). New York: John Wiley & Sons Inc.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Psychology Press.

Yapıcı, A. (2016). Müslüman Türk kültüründe inanç gelişimi: Bir model denemesi. *DEUIFD Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 83-113.

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 481-486.

Zeligman, M. & Ataga, J. & Shaw, Z. (2020). Posttraumatic growth in trauma survivors: Associations with attachment to God and God representation. *Counseling & Values*, 65(2), 155-169.

Zeligman, M. & McElroy-Heltzel, S. E. & Davis, E. B. & Dispenza, F. & Davis, D. E. & DeBlaere, C. (2019). Posttraumatic growth and trauma in flood survivors: Contributions of attitudes toward God. *Journal of Mental Health Counseling*, 41(2), 127-143.